

5.3. Тоталният контрамодернизъм: фашисткия експеримент

Фашисткия експеримент е реакция на комунистическия модернизъм, не по-малко тотална и радикална. Всъщност разликата не е в степента на радикалност (или тоталност), а в начина на осъществяването им, в обекта на радикализма, в характера на целите и идеологическите им предпочитания. Фашизмът, доколкото понятието се употребява в пределно общ смисъл за да назове както италианския фашизъм, така и немския нацизъм, испанския франкизъм, доктрината на Дорио във Франция, на Хорти в Унгария или на Антонеску в Румъния, възниква в обстановката на следвоенната морална криза. И докато в същата обстановка комунизъмът показва пътя към едно по-добро, но несъществуващо още бъдеще, фашизмът показва изход чрез възстановяването на едно несъществуващо вече минало.

Фашизмът не е просто нов вариант на контрареволуционния модернизъм. Той е съвършено нов синтез, който черпи идеи както от контрареволуционната мисъл, така и от крайно десния национализъм от края на XIX в. и от философско-политическия ирационализъм от границата на двете столетия. От консервативната мисъл фашизмът заимства идеята за естествените йерархии, авторитета и подчинението. В абсолютистката държава тази идея има модернистичен характер. От десния национализъм фашизмът възприема идеята за изключването на инородното и за етнонационалната хомогенност. Фашизмът е и политически ирационализъм, защото отхвърля просвещенската идея за основания на разума обществен договор и приема, че основанията на обществото са по-елементарни като живота, расата, земята, подпомагани от съдбата (Провидението).

Така фашисткия синтез не е опит да се възстанови “старият режим” (както в контрареволуционната мисъл). Проектът е за “нов полис”, основан на “опита от траншеите”.¹ Именно във войнишката етика (която е и етиката на мечата, на силата, на авторитета и йерархията) фашизмът вижда изход от следвоенната криза. Това е и етика на органичното единство (или тоталитарно единство), което не търпи никакви разделения. Ето защо фашизмът е еднакво критичен както към либерализма с неговия индивидуализъм, така и към марксизма с неговата класова борба.

Фашизмът е тоталитарен контрамодернизъм, който се опитва да намери изход от кризата на политическия модернизъм със средства, които сами по себе си са модернистични. Новият тип държава, тоталитарната, е основното средство за фашизма: тя ще бъде унищожител на вредното (инородното или несъответното на природата на народа); тя ще бъде възпитател на всички; тя ще бъде гръбнакът на народа, квинтесенция на народния дух. Новата държава не е нито либерална, нито класова, тя е по същество етическа, граничи с абсолютното. Макар че мисията ѝ е да възстанови/постигне органичното единство на народа такова, каквото ще намерим много преди модерното време, тази държава е модернистка в своята всеобщност.

Италианският фашизъм или радикалният етатизъм

През 1919 г. Бенито Мусолини заявява: “Нашата доктрина, това е фактът.” С други думи, фашизмът не е доктрина, идеология, а преди всичко действие. Във фашисткия синтез се сливат различни доктрини: етноцентристки национализъм, краен волунтаристки анархосиндикализъм, популистки цезаризъм. Идеологии, характерни повече за католическия Юг на Европа в края на XIX и началото на XX в., но намиращи почва и на Север. Общото между тях, което позволява синтеза, е отхвърлянето на буржоазното общество, на неговия рационализъм и материализъм. Фашисткия синтез е едновременно антилиберален и антимарксистки, той някак си се опитва да се постави отвъд спора: капитализъм или социализъм. Фашизмът се появява като “трети път”: нито буржоазен, нито марксистки, нещо като модернистично противопоставяне на Просвещението.

---

¹ Вж. *Nouvelle histoire des idées politiques*, p. 524.

Последното изглежда парадоксално, доколкото Просвещението полага началото на модернисткия проект. Възщност фашисткия синтез поема модернисткия активизъм, стъпва върху идеята за действия индивид, който преобразува света по своя воля (волунтаризъм), без да се съобразява с никакви “обективни” ограничения. В парадоксална амалгама фашизмът ще черпи идеи и от индивидуализма на Ницше, и от персонализма на Бергсон, и от анархо-синдикализма на Сорел.

Но този “абстрактен” ранен фашизъм, поемайки основното от етноцентристкия национализъм на “разочарованите от Първата световна война”, бързо загубва критическия си заряд и се превръща в идеология на социалния ред, в легитимация на статуквото. Това проличава и от сравнително бързата подкрепа, която Мусолини получава от едрия капитал в Италия.

С това активисткия модернизъм на фашизма застива и се преобръща в радикален етатизъм. В центъра на идеологическия му универсум е една етическа държава, която интегрира индивидите в едно цяло, като ги поддържа в постоянна мобилизация около Дучето (Вожда). При това държавата е много по-силна от други държави, действително способна (за разлика от буржоазната държава) да наложи колективния интерес, но съвсем не и канеща се да изчезне (за разлика от марксистката държава).

Фашизмът, както го подсказва етимологията му², има мисията да обедини, унифицира общността, да сведе множеството до държавното единство. Силната държава е цел на фашизма, но не и самоцел. За разлика от други авторитарни диктатури, които целят просто възстановяването на “стария ред” и неговите йерархии, за фашизма държавата е средство за създаване на един нов човек. Мусолини заявява: “За фашизма държавата е абсолютен, пред който индивидите и групите са само относителни... Индивидът и групите могат да бъдат разбрани само в държавата... Държавата е станала истинската действителност за индивида... За фашизма всичко е в държавата и нищо човешко, нищо духовно не съществува и няма стойност извън държавата.”³

Фашизмът се нарича от някои “статокрация”⁴. Мусолини заявява: “Всичко в държавата, нищо срещу държавата, нищо извън държавата” - това е новият ред. Защото, както пак Мусолини настоява, “ако либерализъм означава индивидуализъм, фашизъм означава държава”. Италианският фашизъм обосновава най-пълноценно тоталитарната държава: тя обхваща целия социум, извън нея няма нищо. В “Трудовата харта” на Мусолини (1927 г.) четем: “Нацията е организъм, надарен със съществуване, цели и средства за действие, които превъзхождат по сила и трайност изолираните или групирани индивиди, които я съставляват... Етическа, политическа и икономическа общност, тя се осъществява изцяло във фашистката държава.”⁵

Според Мусолини държавата предшества и създава нацията. “Не нацията създава държавата, както е в старата натуралистка концепция, която е служила за основа на теориите на пропагандаторите на националните държави през XIX в. Напротив, нацията е създадена от държавата, която дава на народа, който осъзнава собственото си морално единство, воля, а с това и действително осъществяване.”⁶

Немският нацизъм или расисткият месианизъм

Националсоциализмът на Хитлер довежда докрай логиката на фашизма, макар хитлеристите да са отхвърляли определението “фашистка” за тяхната партия. И той като фашизма се ражда от раненото национално самолюбие на германците, от следвоенната криза, от мизерията, глада и безработицата. И той възниква като бунт на обезсърчените срещу либералната държава и техническия мит, срещу прогреса, довел в крайна сметка до световна война. Един от лидерите на нацистите и шеф на нацистката пропаганда - Гьобелс - заявява, че националсоциализмът е “истинският социализъм”, който кара класите не да се борят, а да живеят заедно в националната

² От *fascio* - сноп (елемент на ликторския сноп с брадва в древния Рим, символ на върховната власт - *imperium*).

³ Цит. по: Chatelet Fr., Ev.Pisier-Kouchner, *Les Conceptions politiques du 20eme siecle*. P., PUF, 1990, p. 776.

⁴ Вж. Pr,lot, M., G. Lescuyer. *Histoire des idees politiques*. P., 1997, p. 472.

⁵ *Ibid.*, 473.

⁶ Цит. по: Touchard, J. *Histoire des idees politiques*. P., 1991, t. 2, p. 810-811.

общност.⁷ Нацизмът заимства идеи от германските мислители, които са в традицията на т. нар. “германска революция”, обосноваващи световната роля на Германия. Известният с книгата си “Залезът на Запада” Освалд Шпенглер публикува през 1920 г. книгата “Прусачество и социализъм”. В нея той апелира за това, че социализмът трябва да бъде изчистен от марксизма и интернационализма и трайно да бъде вплетен в пруската традиция на дисциплината и авторитета.⁸ Подобен е и апелът в “Третия райх”, публикуваната през 1923 г. книга на Мьолер ван ден Брук: истинският социализъм не е материалистически, а идеалистически, класовата борба трябва да се замени с национална солидарност.

Разбира се, тези афиширани референции остават част от политическата тактика. Нацистите вземат за символ и червеното знаме, а 1 май е официален празник при Хитлер. Комунистите и социалистите са първите политически противници, с които Хитлер се разправя. Нацизмът като цяло влиза в доктрината си, доколкото има такава, основните теми на фашизма: нацията, силната държава, харизматичния Фюрер.

Нацизмът в много по-голяма степен, отколкото фашизмът, подчертава примата на ирационалното: “Не е изтънченият разум онзи, който измъкна Германия от нейната покруса, заявява Хитлер, разумът би ви спрял да дойдете при мене, само вярата ви е заповядала това.”⁹ Нацизмът е раг екселенс антимодернизъм, но радикализъм на неговите средства е ултрамодерен. Расизмът на нацистите е проява на такъв радикализъм. От една страна, парадоксално, расизъм като биологичен детерминизъм не може никак да се впише в модерния проект. От друга страна, това расово дефиниране на субекта на новия ред се вписва в един иманентен природен закон, т. е. изглежда ултраматериалистическо.

В “Моята борба” ще видим, че нацизмът се противопоставя на една история, започнала преди 2000 години. Хитлер отрича християнския универсален хуманизъм, защото нивелира хората и подценява водачите. Но отхвърля и революционната традиция от 1789 г., водеща към революционния праксис на марксизма, защото има универсално, интернационално послание. За нацизма ключ към разбирането на световната история е расата (биологичната общност), а съвсем не идеята, нито класата. Нацизмът е “расистка контрареволюция”.¹⁰

Нацизмът обосновава новия колективен Прометей на човечеството - арийската раса. Арийският мит е по-стар от нацизма, тук Хитлер не прави никакво откритие. “Откритието” му е в назоваването на модерния Антихрист - евреите, които не са просто “богоизбраният народ”, а са раса. Бедите на Германия и света (пацифизъм, интернационализъм, демокрация на мнозинството) са резултат от осъществяването на “еврейския заговор”, доколкото евреите са установили своето “тайно господство”. Така според нацизма унищожаването на евреите е акт на спасение на човечеството. А арийците имат тази мисия. В този проект държавата не е самоцел, а средство за възраждането на арийската раса.¹¹

Използвайки модерното средство - държавата в нейния тоталитарен вид, включваща и масовата пропаганда - нацизмът всъщност остава контрамодернизъм поради практическото си подчинение на природния закон. Нацистката партия не се стреми да променя природата и обществото, което произтича от тази природа (както например болшевишката партия), а се опитва просто да съдейства за проявлението на природния закон. Това отива до степен на гротеска - достатъчно е да припомним, че един от критериите за приемане в SS е било съответствието на определени мерки на черепа на предварително посочен стандарт за принадлежност към арийската раса. Или до съвършено немислим ужас при методичното избиване на евреите в газовите камери, евтаназията на душевно болните или стерилизацията на инородците. Именно така нацизмът е и модернизъм - NSDAP и SS заменят природата и бога.

Фашизмът и нацизмът показват един път на контрамодерна дегенерация на политическия модернизъм, чиито средства могат да се използват за всички мислими цели. Всъщност това е и най-големият проблем на модернизма в XX в. - всяка утопия се оказва осъществима.

---

⁷ Ibid., p. 804.

⁸ Ibid., p. 805.

⁹ Ibid., p. 808.

¹⁰ Вж. пак там, с. 543.

¹¹ Сроктът, например, е фиксиран на 400 г.

* * *

Пълното разгръщане на политическия модернизъм означава, че в обществото е настанало времето на осъществяването на идеите въпреки действителността, която подлежи на тотално преобразуване. Утопията става част от масовото съзнание. И изглежда права Ю. Латинина, когато пише, че за разлика от предишните епохи, "осъществяването на утопиите в ХХ век е свързано с апелация към психиката на масите. Същевременно това възкресява най-архаичните представи за устройството на човека, на обществото и на природата"¹².

Фактът, че и сталинизмът, и фашизмът достигат до своеобразен домодернизъм, се потвърждава и от отношението им към търсенията на модернистичното изкуство от 20-те и 30-те години. "Свободните творения на духа - заключава Ж. Касу, - бяха осъдени от сталинизма, както трябваше да направи това и хитлеризма, както, по силата на фаталността, прави това всеки тоталитаризъм"¹³.

Когато модернизъмът по силата на рационалистическата си логика възприема стандартизацията (проява на индустриалния рационализъм) масовизацията (проява на утопизма на политически модернизъм, стигнал до тоталитаризъм) като неотменими елементи (всъщност това е обратната страна на рационалния функционализъм), оттогава датират и първите апели за запазването на неговия елитарен, месиански характер. Ницше във философията, естетическите революции и т. н. са по същество опити за възраждането на първоосновата на модернизма. Масовото усвояване на модернизма в политиката - чрез революциите и всеобщото избирателно право - става на основата на традиционни масови стереотипи, които в редица страни са домодернистични. Това е възелът, в който модернизъмът се обръща в своята противоположност - фундаментализма. Или иначе казано, масовото възприемане на модернизма, на скъсването с традицията, става чрез традиционни средства.

"Бунтът на масите", по израза на Х. Ортега-и-Гасет, превръща модернизма във фундаментализъм. Но изходът, който той предлага е отново модернистичен - чрез възраждането на просветителския елитаризъм. "Близък е часът - пише той през 1925 г., - когато обществото, като се започне от политиката и се стигне до изкуството, отново ще се организира, както подобава, в две съсловия или категории: категорията на знаменитите хора и тази на обикновените хора. Цялата криза, която Европа изживява, ще бъде преодоляна и ликвидирана благодарение на това ново спасително деление. Безликото, аморфно и хаотично единство, без скелет, без здрава дисциплина, което господства в течение на сто и петдесет години, не може повече да съществува. В целия съвременен живот се чувства една голяма дразнеща несправедливост: лъжливото предположение, че хората са равни. На всяка крачка се сблъскваме толкова явно с противното, че започваме мъчително да се препъваме"¹⁴. Протестът срещу обезличаването на човека в модерното общество е справедлив, но изходът от това не може да бъде модернистичен - чрез нов елитаризъм, който в политически план води до нов тоталитаризъм.

Тоталитаризъмът, логическият резултат на политическия модернизъм, е преди всичко масовизация на ирационализма, предел на "ирационалистическия модернизъм". И той отново завършва със световна война.

---

¹² Октябър, 1989, No. 6, с., 179.

¹³ Cassou, J. *Panorama des arts plastiques contemporains*. P., 1960, p. 486.

¹⁴ Ортега-и-Гасет, Х. Цит. съч., с. 226-227.